

MÓSER ZOLTÁN

Utak, félutak, keresztutak, tévutak

ÉLNI, DE HOGYAN?

Farkaslakán, a Tamási-élműnél és -sírnál várok, hogy barátaim fölvegyenek és hazavigyenek. Elolvastam a faragott bazalttömb alján a dátumot: 1972. Akkor jártam itt, amikor Szervátius Jenő faragta, s amikor ott megjelent Tamási Gáspár is.

Gáspár bácsi nem szerepel az irodalmi lexikonban, lévén hogy csak az emlékezéseit tartalmazó könyve Kányádi Sándor gondozásában jelent meg 1970-ben, a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál. Ezért is szólok most róla, aki – köztudomásúlag – Tamási Áron öccse volt. De azért is meg kell említenem a vele való találkozást, mert neki köszönhetően aludtam Tamási Áron ágyában, amikor ott töltöttem egy napot. Nehéz volt szóra bírni Gáspár bácsit, s mindenre egyetlen szóval válaszolt; szóval székelyes tömörséggel. Szerencsémre betoppantak Marosvásárhelyről azok az orvosok, az ottani nagy hírű egyetem professzorai, akik nemrég műtötték Tamási Gáspárt. Ekkor feloldódott, s könnyebb is volt fotóznom. Kérdeztem is, hogy nem gondolkodik, vagy épp már munkálkodik is egy újabb könyv megírásán? Azt mondta, hogy de, igen. A címét is elárulta. Ha jól jegyeztem meg, akkor az lett volna a címe, hogy a *Haza, ahol élünk*. Amikor mondtam, hogy nincs szállásom, odaadta a kulcsot, megmutatta, hogy hol lakik, és magamra hagyott.

Közben eltelt húsz-harminc, lassan negyven év, és itt minden más, nagyon más lett. Van széles parkoló – ezért sokan megállnak –, van panzió, az út túlsó felén bazársor, s a benzinkútnál olyan benzint lehet kapni, amilyent akarsz. 1989 előtt alig lehetett szerezni, és csak jegyre, havonta néhány litert. De mindenért sorba kellett állni, mindenre figyelni, félni, rettegni. Nagyon más világ volt itt akkor. Gazda József *A végnapok előtt* című írásából idézek:

„Álltuk a sorunkat, bármit osztottak. A hús fejadagot, legalábbis a városiaknak, »biztosítottak« ígérte a hatalom. Évi háromszor volt húsosztás. Karácsony és újév között (nehogy karácsonyi »ajándéknak« higgye a nép), május elseje – a munkásosztály ünnepe – és augusztus 23-a, a dicsőséges felszabadulás ünnepe előtt. Ekkor járt fejenként fél-fél kiló, vagy ha nagyobb volt a bőség, akkor egy-egy kiló. Ám ezért is verekedni kellett, mert a »sor végének« sose jutott. És hányszor esett meg, hogy amikor épp ránk került volna a sor, bejelentette a javak osztogatója, még hat ember kap, még három, hátrább ne várjanak. És hátrább állók mindig tovább vártak, reménykedve a csodában, ami általában nem szokott megtörténni. És milyen kicsi örömei is lehettek az életnek a napfényes kor nehéz napjaiban! Ha nemcsak sort álltál, hanem venni is tudtál valamit – az az öröm, amivel vitted haza a kiló cukrot vagy lisztet, esetleg egy darab szalámit, egy vágás vaját, s az a boldogság, azok a fénylő arcok, melyek otthon fogadtak, megszüpítették az életünket. Vagy ha nem is szépítették meg, de elviselhetővé tették csúszó-mászó létünket, életünket. A szerencséseket. Akiknek megadta a rendszer a lehetőséget, hogy családjukban éljenek.

A 61 éves Bójte Balázné Mikó Rozália Hegyközépújlakról ily keservesen vallott erről: »Egyszer hazajöttem a munkából, nem volt villany, nem volt gyufa, nem volt só, ilyen apró kicsi dolgok, amik kellett volna, hogy legyenek. Már este volt, s vártam, hogy adják meg

a villanyt. S akkor ott voltak a gyerekek, mind az öt, s akkor mondom, hogy este van, s még semmi sincs, s akkor arra gondoltam hirtelen, hogy éppen csak a gázat kellene megengedni, azt meggyújtani, s akkor vége lenne az egésznek. S bementem, befeküdtem a paplan alá, s azt mondtam a gyermekeknek, hogy édesanya fáradt s beteg. Egy kicsit hamarabb lefekszik. S ti is amikor vacsoráztok, megkérlek szépen, hogy feküdjetek le. S ott egész végig sírtam, s osztán másnap elmentem, s megkerestem a templomajtót, s az öklömmel vertem ott a templompadot, hogy hát édes jó Istenem, add vissza a hitet az életbe, hát mi lesz velem? Egyszerűen úgy éreztem, hogy nincs lelkem, s nem vagyok ember, annyira üres voltam. Osztán úgy kezdtem el a templomba járni, s úgy tért vissza kicsidenként a lelki békém.«

Ceauşescu elvtárs tudta – nagy tanítóitól, Marxtól, Engelstől, Lenintől és Sztálintól, no meg kortárs eszményképétől, Mao Ce-tungtól tanulta –, hogy uralmának alappillére az emberek létbizonytalansága. Ezért szórta szét a családokat, ezért fosztotta meg a szülőket gyermekeiktől, ezért verette szét a falvakat, ezért alázott, aláztatott meg mindenkit, lökte ide-oda az embereket.”

Hogy milyen volt Erdélyben 1989 előtt a világ, az élet, aki tudni akarja az egész rettenetet, az olvassa el a Gazda József igaz történetekből álló hosszú írását, amely a *Székelyföld* 2010. júliusi számában jelent meg. (Biztosan nem lesz nyugodt éjszakája.)

Ezzel kapcsolatban el kell mondanom egy meglepő esetet. Én Kolozsvárott is tanítottam a Sapienián, és az egyik szünetben odajött hozzám egy huszonegy-huszonkét éves szentgyörgyi hallgató, és azt kérte, hogy meséljek valamit a Ceauşescu-korszakról, mert ők nem tudnak erről semmit! Meg sem tudtam szólalni. Létezik ez? Nekem még most is remeg a gyomrom, amikor az országhatár felé közeledek, és itt vannak a húsz évvel ezelőtt születettek, akik – szerencsére, tegyem hozzá – nem tudnak már semmit ezekről a szörnyűségekről, a megalázásról, az emberi méltóság sárba tiprásának mindennapi gyakorlatáról.

Ez is eszembe jutott abban a fél órában, amíg Farkaslakán várakoztam, mert itt is minden más, nagyon más, hogy jobb-e, azt nehéz letagadni, de hogy könnyebb-e, azon már lehet vitatkozni. Abban biztos vagyok, ha Tamási Áron felébredne és kilépne a női fejével jelölt sírjából, káromkodva nézne körül.

K Ü L Ö N - L Á T Á S

A Forrás-nemzedék induló költői közül legelőször Farkas Árpádot ismertem meg. Szinte humoros, ha leírom, de vele is a futballpályán találkoztam először 1968 augusztusában. Sepsiszentgyörgyön voltam, amikor a Megyei Tükör ifjú gárdája, mind frissen végzett bölcsész, író és költő, és a Budapestről iderándult Kilencek egy része Tusnádon mérkőzött. Úgy emlékszem, hogy én is beálltam. Lehetett ott aztán kiabálni, káromkodni, de a főszerkesztőt a pályán is mindenki elvtársnak szólította. Szép hely volt az még akkor, s mellettünk az Olt juttatta eszünkbe a magyar történelmet éppúgy, mint a magyar költészetet.

Aztán a Kilencek mentek tovább, de én maradtam néhány napig, s következtek az éjfélbe nyúló beszélgetések. Úgy emlékeztem, hogy Farkas Árpádnál gyűltünk össze, s bár panelházban lakott, mindig nyitva volt az ajtaja. (Elvből nem zárta be soha.) Itt megint csak olyan képek készültek a gyér fényben, amelyek nem nagyíthatóak.

De szerencsémre többször is találkoztam Árpival, bár csak egyszer fényképeztem: azon a híres, 1979-es lakiteleki találkozón, ahol beszéd helyett egy versét mondta el. Úgy emlékszem, hogy *A szivárgásban* című volt, amelynek utolsó strófáját idemácsolom:

*Állok munkába itt, tivornyán,
józan férfikor jobbján,
hol a szívárgás kél s elered.
Sürgetek sajtó ígéket,
lázító velőt, verőereket,
s mi belőlük loppal illan el, már újratermelik
működő álmaink és „szorgos szerveink”,
fogyunk-növünk
fogyunk növünk,
de vagyunk! részt veszünk
e lakomán, s jelöljék bár májfoltok testem:
– lélegzünk! élünk! ím
Csodák Csodáját
újra és újra megjelentem!*

1989 után egyszer sem találkoztunk. Kivéve a tavalyi évet, amikor együtt mentünk le Szekszárdra egy Babits-könyv bemutatójára. Akkor megígértem, ha járok arra, felkeresem. Erre most júliusban került sor. Másfél órát töltöttünk együtt a lakásán, ahol sokat és sokáig beszélt, hisz én, arra a kérdésre, hogy mi járatban vagyok, csak annyit tudtam felelni, ami igaz is volt, hogy látni akartam csupán, ez a konkrét oka jövedelemnek. Mindezt nem írtam volna le, ha egy nagyszerű észrevétellel, gondolattal nem ajándékozott volna meg. A fotóról, rólam is, de általában a fotózásról elmélkedve megjegyezte, hogy a fotó az „külön-látás”. De fején találta szöveget! Csak ezért az egyért is érdemes volt Sepsiszentgyörgyre utaznom. Hisz ez fontos kiegészítése Moholy-Nagy László 1933-ban, a *Korunkban* megjelent írásának, amelyben felsorolja a fotográfiai látás nyolc nemét. A nyolcadik, a másképp-látás után itt a kilencedik, a külön-látás.

Egyébként Farkas Árpád ott lakik, ahol negyven évvel azelőtt, csak épp egyvel odébb, így magyarázta. Én öt évente öt kilométert költöztem, ő meg negyven év alatt „épp csak egyvel” ment odébb.

HÁROM ÚT VAGY TÖBB, DE KIÚT HÁNY?

Kézdiben az egyik beszélgetés alatt előkerült magyar szakos házigazdánk szekus dossziéja, amelyet a rendőrség előtt kidobva talált meg valaki és adott át a tanárnőnek. Mire figyeltek, mit jegyeztek fel, mit jelentettek és kik? Ismeri azt a volt szekust, aki köszöni szépen jól van, és gyanítja, ki volt az a kolléga, aki jelentett. Amikor virágnyelven jeleztek, hogy tudnak róla, nyomban elköltözött a környékről. A tanárnő bűne csupán az volt, hogy magyart tanított. Ezért nem utazhatott sehova, így Magyarországra sem. Sokan voltak, akik életét megkeserítették, tönkretették, holt vágányra jutatták. Megdöbbenve hallottam és láttam azt az interjút, amelyet Temes megye főszekusával készítettek, akik ma jól menő üzletember. A beszélgetésben állandóan azt bizonygatta, hogy ez akkor helyes és jó volt, amit azzal a meggyőződéssel zárt a végén, hogy ma ugyanúgy csinálná!

Ferencz Imre a *Hallgatag falak* című verséből egy épp ide illő részt idézek. Azokról a falakról van itt szó, ahová huzalokat, lehallgatókat szereltek annak idején:

*Ne tépjétek ki, ne szedjétek ki a falakból
a huzalokat, a mikrofonokat, a poloskákat!
Várjátok meg, bátha csengetnek az ajtón, köszönnek, és így szólnak:
Mi voltunk, akik elintéztük,
hogy a falnak füle legyen!
Bocsánatot kérünk, szíves elnézést!
Olyan idők jártak akkoriban!
Emberek voltunk, gyarlók,
feladatot kaptunk,
parancsot teljesítettünk...*

Az utolsó strófában ott a válasz, senkinek ne legyen valótlan reménye, ilyen elképzelése, mert ezek az alvajáró ügynökök – hisz bármikor újra felébreszthetők –, ezek „*nem fognak becsengetni*”. Sem ott, sem itt.

* * *

A csíkszeredai ProPrint Kiadótól kaptam egy 230 oldalas könyvet, amelyet az 1926-ban született Kisadorjáni Szilágyi Domos írt *Bűntelenül büntetve* címen az elítéléséről és börtönbüntetéséről.* 1963-ban hamis vádakkal ítélték el három évre. A megszerzett dosszié alapján felsorolja azt a tizenkét nevet, akit ráállítottak, hogy figyeljék, vagy provokálják és jelentsenek. De kiszabadulása után sem nyugodtak bele, hogy él, és nem tudták eltenni láb alól. A szekus nevét is leírja, sőt az utolsó lapon szerepel egy általa írt újságcikk is, amelyet idemásolok.

„Gábos úr könnyezik

November 20-án a Román Televízió magyar nyelvű adását figyelve, egyszer csak össze-rezzentem, elsápadtam, majd rettenetesen felháborodtam. Nem akartam hinni a szememnek. Galbács Pál riportjában valami »törvénytelen« dolgot tárt a nézőközönség elé. Egy adott pillanatban megjelent a »panaszos«, akinek egyik rokonát, úgynevezett »törvénysértés« ért. És hát a panaszos nem volt más, mint Gábos József, az egykori rettegett és félelmetes szekustiszt. Az a Gábos, akinek a neve hallatára az emberek felszisszentek, össze-rezzentek, elsápadtak, vagy ha megjelent egy vállalatnál, az úgynevezett »dolgozó nép« ijedten, suttogva adta tovább a hírt: »Itt van Gábos, pszt!« »Jön Gábos!« Az a Gábos, aki megelégedéstől boldog arccal juttatott ártatlan embereket börtönbe, tengernyi szenvedést, könnyet és fájdalmat okozva édesanyáknak, feleségeknek, gyermekeknek. Most ő sérelmezett »törvénytelen«, »igazságtalan« dolgokat a televízió képernyőjén. Ő, aki az embereket egyszerűen kötelezte, hogy hamis tanúvallomásokot tegyenek kollégáik, barátaik ellen, és ha valaki nem volt hajlandó hazudni az ő parancsára sem, azt képes volt állati módon elverni, sőt az állásából is kirúgatni. A törvény és a jog tiszteletben tartásával kötelezte őt volt kollégámat arra, hogy hamis tanúvallomást tegyenek ellenem, csak azért, hogy ártatlanul börtönbe juttathasson, és elkoboztassa még az utolsó gatyámat is. Tette ezt abban a reményben, hogy hátha ezért a »hazafias« tettéért is kap még legalább egy csillagot és egy busás prémiumot!

* Nevéről mindenkinek a költő Szilágyi Domokos jut eszébe, aki öngyilkos lett, és akiről kiderült – a család hozta nyilvánosságra –, hogy annak idején beszervezték besúgónak.

Az már persze nem rajta múlt, hogy csillag és prémium helyett utolsó szankciót kapott, miután felettesei is meggyőződtek arról, hogy engem ártatlanul a Raymondka és a saját hazug kitalációi alapján juttatott hadbírótság elé. Mindezt miért tette Gábos? Miért kötelezte az emberek tucatjait arra, hogy úgynevezett »nyilatkozatokat« adjanak munkatársaikról, barátaikról, de olyat ám, aminek a szövegét maga diktálta. Ezekre a kérdésekre kellene válaszolnia a televízió képernyőjén, ha már nem szégyell odaállni egykori jól ismert szekus bundasapkájában.” (*Népújság*, 1998. május 27.)

Az *Új Ember* kulturális rovatában olvastam egy recenziót *Az önvizsgálat útján* címmel, amely Cseke Gábor *Jelentés magamról* című kötetéről szól. A könyv szerzője „a romániai élcsapat, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, majd az egykori Párt egyik legaktívabb magyar tagjaként élte túl azt a lelki kárt, melyet e szervezetek lapjainak (*Ifjúmunkás*, *Előre*) főszerkesztőjeként, rovatvezetőjeként kellett (?) megszenvednie Bukarestben. A kötet alcíme, *Emlékezések ellenfényben...* azt szimbolizálja: valaki elfordult, távolodni kezdett egykori önmagától, hogy számot vessen: valóban nem volt alternatíva? Valóban belekellett-e, bonyolódnia azokba a korabeli erkölcsi kompromisszumokba, amelyek ma már megülik a lelkét?”

Ez tehát egy harmadik típusú megalázkodás és védekezés volt, és bevallás. Nyilván meg kell mondani, hogy melyik volt az első! Vagyis ítélni kell, de nem teszem, nincs hozzá jogom. Akik akkor és ott éltek, akik börtönben voltak, akiknek tönkrement az életük, akiket besúgtak, azoknak van. Cseke Gábor erről így ír: „Mifelénk immár megszokottá vált ellenállásról, ellenállókról beszélni. Akik persze léteztek, voltak. Hála és dicsőség nekik.

Ám, ha erről az oldalról nézzük a letűnt hatalomhoz való viszonyunkat, akkor a nyilvánvaló, hús-vér ellenállók mellett ugyancsak széles pászmát találunk a valamilyen módon, kisebb-nagyobb formában, a lehető legváltozatosabb alakzatokban és körülmények között ellenállókból, szabotálókból, a felső parancsokkal szembehelyezkedőkből, a kivárákból, s ezáltal a torz utasítások hatását tompítókból. Paradox módon sokszor egy és ugyanaz az ember volt az együttműködésben érintett – mert beijesztett, megszarolt, csapdába csalt – és a szembehelyezkedni próbálkozó, anélkül, hogy Janus-arcúnak kellene ezért neveznünk. A vergődés, az erkölcsi vívódás, a számlák kétségbeesett kiegyenlítésének vágya mindkét irányban mélyre szippantó örvényként forgott körülötte, s ő evickélhetett köztesként, amíg csak fásultan fel nem adta a küzdelmet.”

Cseke Gáborral néhányszor találkoztam, most Csíkszeredában láttam is a Régizene Fesztivál egyik estjén, az udvaron, mentem is elé, hogy üdvözljem és váltsunk néhány szót, de eltűnt a szemem elől. Másnap már erre nem volt idő, mert utaztam el.

D Ö G Ö K Ú T J Á N

Ezt az alcímet jónak találtam, majd elvettem, dehogyan írok én ilyet, aztán később kiderült, hogy bizony jó ez a cím. Megpróbálom elmagyarázni, de még most is lúdbőrös leszek tőle.

A Baka István Alapítvány táborába hívtak egy beszélgetésre. Utóbb úgy éreztem, hogy nehéz volt megemésztetni amiket mondtam, mert én középiskolásokra készültem, de ott tizenkét-tizenéves felsősök voltak. Meg azután át sem rendeződtek bennem a dolgok, hisz tizenkét óra telt el, hogy hazaértem Székelyföldről. Épp csak tiszta ruhát cseréltem, és indultam Szekszárd felé, s mivel sietnem kellett, az új autópályán. Valahol félúton nagy bűz csapta meg az orromat. Hiába húztam fel az ablakot, nem segített. Nagy nehezen rájöttem,

hogy előttem megy egy dögszállító, onnan ez a szörnyű bűz +36 fokos meleg. Gázt adtam s megelőztem. Két és fél óra múlva Szálka határában voltam.

Fent, a kék kápolnánál a kilátás kedvéért megálltam. Nem tudom, ki festette ki ilyen színűre, de soha nem tudtam lefényképezni a szörnyű szín miatt. (NB. egy vendégváro címlapján ez szerepel.) Most már itt bort is lehet kapni, mert a kápolna mellett egy hordó alakú faházban borkimérés és árusítás folyik. Hogy jó helyen, szép helyen, az biztos. De én az út másik felére tettem volna, az is biztos. S ha már ott vagyok, vettem azért egy üveg vörösbort, aztán odébb mentem, hisz a kilátás miatt álltam meg. Aki itt járt, tudja, hogy előtte ott terül el az egész Sárköz, az egész Gemenci-erdő. Két nappal ezelőtt hasonló látványba volt részem Kézdiszentlélek fölött, a Perkő csúcán: ott látni lehetett az egész medencét a Keleti-Kárpátok ölelésében. A magas dombon nézelődve, sorra véve az ott meghúzódó falvakat, látni véltem Mikes Kelemet, Kőrösi Csomát, Bod Pétert, Bem Józsefet – a népdalból kölcsönözve – az út porából vett köpönyegben: ők itt születtek, itt éltek s innen indultak messze, hosszú útra. Erre emlékeztem itt, de az is eszembe jutott, hogy aki itt járt és itt állt 1526. augusztus 15-én, az jól látta, hogyan vonul a magyar sereg Szekszárdról Bátára, majd onnan Mohácsra. De most 2010 júliusa van, irtó hőség, és ott, ahol vonult a sereg, ott az autópályán száguldanak az autók.

Mikor elindultam itthonról, azt mondtam, ha tudok, még aznap éjjel hazajövök, de ha ott egy hűvös szobával megkínálnak, maradok. Szerencsémre így történt, de ezt ott még nem tudtam, és nem is sejtettem. Másnap délelőtt ugyanazon az úton indultam tehát haza, és pontosan azon a helyen, ahol egy nappal korábban, megint irtó bűzt éreztem. Alig hittem a szememnek, mert előttem egy ugyanolyan teherautó haladt, s vitte a dögöket visszafelé! Ez akkor a dögök útja, s ha igen, vajon miért? Pont harangoztak, amikor hazaértem. Itthon mindig tizenkét órakor ebédelünk. Ezt azért jegyzem meg, mert néhány hete, az 50. osztálytalálkozóan a volt kocsmáros fia is megemlítette, hogy mi mindig tizenkét órakor ebédeltünk.

Ebéd után felmentem a kis kuckómba, és a látványtól majd elállt a lélegzetem. Az ágyam – és fejem – fölött hat részből álló könyvespolcot tartó létra az éjjel kiszakadt a falból, és lezuhant az összes könyv. Pont fejbe talált volna. Egyszerre nevettem és gyászoltam magam, mert mi van, ha otthon alszom. Agyonnyom, vagy csak félig? Láttam is magamat elterülve, csak a lábam lóg ki a könyvek alól. Egyszer, az Eötvös-kollégiumban már történt hasonló, de a mázsás polc az a asztal fölött volt. Amikor éjjel robbanás-szerűen lezuhant, álmomból felriadva mint a nyíl, úgy ugrottam ki az ágyból, mert azt hittem, hogy bombatalálat érte a kollégiumot. A polc tetején egy Árpád-kori sírból származó koponya volt, az egyik régész társamtól kaptam. Amikor felkapcsoltam a villanyt és láttam, mi történt, az a koponya is ott hevert a lábam előtt szét törve, darabokban. Por és hamu leszünk... Legalább egy órán keresztül ültem és néztem a koponya csontjait. Emlékeim között lapozva, volt több olyan kalandom, amely tragikusan végződhetett volna, de ilyen könyves-story kettő volt. Most azon mosolyodok el, hogy ez milyen szép vég is lett volna! Könyvek ütték agyon, ez állt volna a rövid hír végén.

Két nap múlva újra falat fúrtam, csavaroztam, pakoltam és azt a nagy, piros mézeskalács szívet, amelyet Szálkán emlékül kaptam, feltettem az egyik polcra – hálából.

MÓSER ZOLTÁN (1946) Bicskén élő író, forgatókönyvíró, fotós. Írásai a magyar irodalom, a modern magyar művészet, a fotóesztétika, a magyar középkor, a népköltészet és a népzene témáit ölelik fel.